

26.12.2019

Безвершенко Ю., кандидат фізико-математичних наук, м. н. с. Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України, експерт ГО «Справжні зміни»

Шлях до економіки знань

Наукотехнічна сфера в Україні може стати основою економіки країни. Але для цього її необхідно належним чином забезпечити і реформувати, а основи для цього можна закласти вже у 2020 році (ZN.UA).

Науково-технологічна сфера України існує не у вакуумі.

Її розвиток неможливий без наявності необхідних умов (від правових до політичних), інфраструктури (від дослідницької до виробничої), фахівців (від науковців до тих, хто забезпечує комунікацію між різними частинами системи) та достатньо розвиненого людського капіталу (система освіти!). Тому ідеальний стан досяжний лише в єдиному випадку.

Наука, R&D в цілому, наукоємні технології та високотехнологічні виробництва мають стати основою української економіки, фундаментом її зростання та конкурентоспроможності у світі. Україна має виробляти та експортувати товари з високою доданою вартістю. Створювати нове й унікальне. Стати економікою знань, а з часом – і суспільством знань.

Це передбачає налагодження зв'язків між наукою та різними секторами економіки, наукою та бізнесом тощо. Це вимагає створення адекватного правового регулювання, щоб усе це було можливо, вигідно й безпечно. Крім оздоровлення низки сфер та економічного ефекту, це матиме чимало «побічних» позитивних результатів. І підлікує нашу спільну травму 1990-х, через яку в суспільному несвідомому закарбувалося, що інтелектуальні професії означають злиденне існування. Це створить правильні стимули й сигнали для батьків і дітей, які, з великою ймовірністю, переглянуть своє ставлення до освіти, вибору професії та необхідності здобувати hard skills. Зростання якості людського капіталу, у свою чергу, стимулює розвиток усіх галузей економіки, стане запобіжником від популізму та джерелом відповідальнішого ставлення до світу.

Умова й одночасно наслідок усього переліченого вище – істотне збільшення фінансування науково-технологічної сфери як з бюджетних, так і позабюджетних джерел. Але для запуску цього механізму потрібно, щоб держава інвестувала на початковому етапі і забезпечила правове поле, в якому й бізнес почав би інвестувати.

Та все ж таки основне в умовах відсутності бачення стратегії розвитку держави й істотної деградації сфер її прямої відповідальності (освіти, науки та інновацій) – це домовитися про те, що ми зрештою хочемо побудувати. Без цього неузгоджені рухи в усі боки й надалі сумарно даватимуть щось близьке до нуля. Тому я пропоную **розглядати засновану на знаннях Україну не як далекий ідеал, а як формулювання задачі**, що зводить багато інших задач з різних сфер до купи і вносить логіку в їх розв'язання.

Якщо ми погоджуємось із цим – можемо говорити про те, якою повинна бути науково-технологічна сфера у такому випадку. Ідеальний її стан точно матиме такі ознаки:

1. Створено умови, в яких науковці, маючи свободу наукової творчості, необхідну дослідницьку інфраструктуру, гідне матеріальне забезпечення, інтегровані в Європейський і світовий дослідницький науковий та інноваційний простір.

2. Наукова кар'єра, як і кар'єра в будь-якій STEM галузі (наука, технології, інженерія, математика) в Україні, є бажаною не лише з огляду на гідну ринкову оплату праці, а й тому, що є можливість професійної реалізації.

3. Науковці мають доступ до різних джерел грантових коштів, які покривають різного роду потреби і розподіляються прозоро.

4. Разом із тим базове фінансування установ та університетів, які створюють якісну науку, забезпечує тяглість наукових досліджень та підтримку дослідницької інфраструктури.

5. Створено умови, за яких бізнес інвестує в дослідження й інновації, частка наукоємного бізнесу зростає, а кількість конкурентоспроможних розробок та високотехнологічних інновацій є стабільно високою.

Як прийти до цього ідеального стану? Питання непросте. Особливо зважаючи на поточний стан і передісторію питання.

З моменту ухвалення нової редакції Закону про наукову і науково-технічну діяльність минуло чотири роки. Темп реалізації закладеного в законі відверто незадовільний. За цей час сотні справжніх науковців зневірилися. З'явилося безліч псевдонауковців та імітаторів науки. Тисячі не обрали для себе наукоємного фаху або зійшли зі шляху його здобуття.

Тож у 2020 році або вдасться переламати цю тенденцію, або зазначені негативні зміни справді стануть незворотними.

Перелік конкретних завдань на 2020 рік, на мою думку, має бути таким:

1. Налагодження інструменту базового фінансування на основі оцінювання якості наукової діяльності наукових установ та закладів вищої освіти. Це означає суттєвий перегляд системи державної атестації та прив'язку обсягів бюджетного фінансування установи чи університету до результатів її проходження. Це також означає повне фінансування відповідно до потреб і напрямів діяльності тих установ, які пройдуть оцінювання на «відмінно».

2. Запровадження ефективних інструментів грантового фінансування, які б дозволили створити набір опцій для дослідників будь-якого віку й етапу кар'єри та для різних потреб: від дослідницької інфраструктури до короткострокової мобільності. Тому запуск і налагодження роботи Національного фонду досліджень є головним викликом року. Так само Фонд президента із підтримки освіти, науки і спорту для молоді має стати прозорим інструментом розподілу бюджетних коштів.

3. Запровадження нових стандартів та процедур у системі наукової та науково-технічної експертизи, що спрямовані на запобігання конфлікту інтересів; прозорість та незалежність експертизи, залучення міжнародних експертів, розмежування функцій замовника та організатора експертизи.

4. Налагодження повноцінної роботи Національної ради з питань науки і технологій, що, зокрема, передбачає створення аналітичного підрозділу, повноцінне функціонування робочих груп за напрямками діяльності, активне залучення Кабміну і прем'єр-міністра до її роботи та впровадження результатів її діяльності.

5. Здійснення реформи галузевих академій наук шляхом оцінювання їх діяльності, збереження спроможних наукових установ та їх перепідпорядкування НАН України або профільним міністерствам. Реалізація еволюційних змін у системі управління, ухвалення рішень та розподілу фінансування Національної академії наук України.

6. Створення дорожньої карти розвитку національних дослідницьких інфраструктур та плану її впровадження.

7. Інтеграція в Європейський дослідницький простір: затвердження Дорожньої карти інтеграції України в Європейський дослідницький простір та плану її впровадження, забезпечення узгодженої міжвідомчої роботи над реалізацією пріоритетів Європейського дослідницького простору, вступ до нової рамкової програми ЄС «Горизонт Європа».

8. Перегляд системи присудження наукових ступенів та вчених звань. Створити позитивні стимули для тих, хто якісно займається наукою, і максимально ускладнити життя тим, хто не дотримується академічної доброчесності або толерує її.

9. Налагодження збору даних про сферу науки і технологій, а також відкриття їх у зручній формі для використання науковцями, бізнесом та широкою громадськістю.

10. Налагодження системної роботи на розвиток інноваційної екосистеми, створення умов для співпраці науки та бізнесу, захисту прав інтелектуальної власності.

Так, перелік більш ніж амбіційний.

Але без невідкладної реалізації цих кроків розвитку науково-технологічної сфери годі й сподіватися. Як і розвитку України.